

เรือนไทยมุสลิม

เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้านศิลปกรรมของจังหวัดปัตตานีที่มีลักษณะเด่นสิ่งหนึ่ง ได้แก่ เรือนไทยมุสลิมปัตตานี ในฐานะที่เป็นเมืองท่าสำคัญที่เป็นศูนย์กลางการค้าขายทางทะเลมาตั้งแต่สมัยอยุธยา รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน จึงเป็นวิวัฒนาการมาจากการผสมผสานทางวัฒนธรรม ที่มีความหลากหลาย ซึ่งนอกจากจะปรากฏออกมาในการสร้างรูปแบบที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นเรือนยกพื้นใต้ถุนสูง เพื่อใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ซึ่งเป็นลักษณะร่วมทางสถาปัตยกรรมพื้นฐานของภูมิภาคแถบศูนย์สูตรแล้ว ยังมีลักษณะรูปทรงหลังคาที่โดดเด่นเป็นพิเศษ โดยทั่วไปหลังคาเรือนไทยในจังหวัดปัตตานีจะมี ๓ ลักษณะ (เขต รัตนจรณะ และคณะ, ๒๕๓๗) ดังนี้

๑. หลังคาปั้นหย่าหรือหลังคา “สี่มะฮ์” ตามที่ชาวบ้านใช้เรียกกัน คำ “สี่มะฮ์” แปลว่า “ห้า” หมายถึงหลังคาที่นับหลังคาได้ ๕ สัน เป็นรูปทรงหลังคาที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมแบบอาณานิคมของชาวตะวันตก หลังคาปั้นหย่านี้นับได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของภาคใต้และพบได้ทั่วไปในจังหวัดภาคใต้ โดยเฉพาะในจังหวัดปัตตานี

๒. หลังคาจั่วมนิลาหรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า “บลานอ” ซึ่งหมายถึง ชาวฮอลันดา หลังคาแบบบลานอเชื่อว่าได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมของชาวฮอลันดา เป็นหลังคาที่มีโครงหลังคาเช่นเดียวกับหลังคาปั้นหย่า แต่เป็นหลังคาปั้นหย่าที่มีจั่วติดอยู่เพื่อระบายอากาศและดูงดงาม

หลังคาปั้นหย่า
หลังคาจั่วมนิลา

หลังคาแบบนี้จะมีรูปแบบที่สวยงามมากกว่าแบบอื่น เพราะจะมีจั่วอย่างน้อย ๓ จั่ว โดยมีหลังคาจั่วแฝดและมีจั่วขนาดเล็กสร้างคลุมเฉลียงหน้าบ้านติดกับบันไดทางขึ้น เพื่อใช้รองรับแขกอย่างไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ช่างไม้จะแสดงฝีมือเชิงช่างในการประดิษฐ์ ลวดลายจากการแกะสลักไม้ ปูนปั้นหรือแกะจากสังกะสีเป็นลวดลายประดับยอดจั่ว และมีการเขียนลวดลายบนจั่วหรือตีไม้ให้มิลวดลายเป็นแสงตะวัน ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย

หลังคาจั่ว

เรือนหลังคาปลานอนนี้จะพบอยู่ทั่วไปในจังหวัดปัตตานี จนเป็นลักษณะเฉพาะ แม้จะไปพบในท้องถิ่นอื่นๆ เช่น ที่จังหวัดสตูลชาวพื้นเมืองจะเรียกว่าหลังคาแบบ “ปัตตานี”

๓. หลังคาจั่ว ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “แมและ” เชื่อกันว่าได้รับอิทธิพลจากเรือนไทยภาคกลาง หลังคาทรงจั่วนี้จะพบมากในชุมชนดั้งเดิม เช่น บ้านกรือเซะ ตำบลตันหยงลูโละ และตำบลบางปู หลังคาจึงมีบันลุ่มปีกนกที่ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบสถาปัตยกรรมจากมาเลเซีย ไม่เหมือนบันลุ่มไทย ซึ่งปลายบันลุ่มทั้ง ๒ ข้างมีหางบันลุ่มประดับอยู่ มีรูปคล้ายพญานาคซึ่งเป็นลักษณะของเรือนไทยภาคกลาง

นอกจากหลังคาทั้ง ๓ แบบดังกล่าว เรือนไทยมุสลิมโบราณในจังหวัดปัตตานียังมีลักษณะเด่น คือการประดิษฐ์ลวดลายไม้แกะสลัก ทั้งบริเวณช่องลมและบริเวณฝาเรือน และการประดิษฐ์ฝาเรือนแบบไม้เข้ายึดกันให้ตุงตงามอีกด้วย บางบ้านมีการเข้าฝาเรือนแบบเรือนไทย คือมีฝาประกนด้วย เช่น บ้านโบราณที่ตำบลตันหยงลูโละ และบ้านบางปู ตำบลบางปู

นอกจากอาคารที่อยู่อาศัยแล้ว รูปแบบของสถาปัตยกรรมของอาคารทางศาสนา เช่น สุเหร่า บาลาเซาะฮ์และบ้านผู้นำศาสนา ตลอดจนศาลาริมทางหรือศาลาที่ใช้ทำพิธีฝังศพในสุสานหรือกุโบ ยังมีความโดดเด่น โดยเฉพาะทรงของหลังคา ที่คล้ายตามรูปทรงของหลังคาเรือนที่นิยมกันในท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย

เรือนที่มีหลังคาทั้ง ๓ แบบดังกล่าว เมื่อเป็นเรือนแฝด อาจจะประกอบด้วยหลังคาแบบเดียวกัน หรือต่างแบบกัน ซึ่งเป็นความสามารถของช่างเรือนจะเห็นสมควรและดูงามแปลกตา

ศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาอิสลาม ไม่เหมือนกับศิลปะในศาสนาอื่นๆ ที่มักจะเป็นศิลปะที่ตอบสนองความเชื่อทางศาสนา เช่น ในศาสนาพุทธ หรือศาสนาคริสต์ แต่เป็นศิลปะที่สร้างขึ้นในกรอบความเชื่อทางศาสนา นันทา โรจนอดุมศาสตร์ (๒๕๒๕)

ผู้วิจัยเรื่อง “ลวดลายตกแต่งบ้านของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดภาคใต้” กล่าวว่า ศิลปะตกแต่งลวดลายในศิลปะอิสลามนั้น ไม่ได้สร้างขึ้นเพราะศาสนาบัญญัติให้สร้างขึ้น แต่การสร้างศิลปะในอิสลามนั้นจะต้องอยู่ในขอบเขตที่ศาสนาอนุมัติ ศิลปะอิสลามจึงไม่มีการแสดงออกที่เกี่ยวกับกามารมณ์ การร้องรำทำเพลง การวาด และการปั้นรูปคน ซึ่งแตกต่างไปจากศิลปะตะวันตกโดยสิ้นเชิง

จากข้อจำกัดดังกล่าว จึงทำให้ช่างไม้เรือนไทยมุสลิมจะต้องประดิษฐ์ลวดลายแกะสลักประดับตัวอาคาร ซึ่ง นันทา โรจนอุดมศาสตร์ (๒๕๒๕) ได้แบ่งไว้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. อักษรประดิษฐ์ ซึ่งจะพบว่าช่องลมเหนือประตู จะใช้ลวดลายอักษรอาหรับ เป็นนามของผู้นำทางศาสนา ซึ่งเป็นที่สักการะและถือว่าเป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัยในเรือน

๒. ลวดลายพรรณไม้ ช่างไม้จะใช้ลวดลายพรรณไม้ ทั้งไม้ใบและไม้ดอกมาผสมผสานแกะสลักไม้ประดับช่องลมเหนือประตูหน้าต่าง ประดับฝาเรือน

๓. ลวดลายเรขาคณิต ลวดลายทางเรขาคณิต เป็นลวดลายที่ประดิษฐ์ง่าย จึงปรากฏอยู่ตามช่องลมราวบันได และลูกกรงระเบียงบ้านของชาวไทยมุสลิมทั่วไป

จากการสำรวจของสถาบันศิลปะและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (๒๕๓๗) พบว่า ลวดลายอีกลักษณะหนึ่งซึ่งขอเพิ่มเติมเป็นลักษณะที่ ๔ คือ

๔. ลวดลายเลียนแบบธรรมชาติ ช่างไม้นิยมทำลวดลายรัศมีดวงอาทิตย์ หรือลายทิวทัศน์ลงบนหน้าจั่ว ลักษณะการใช้ไม้แกะสลักหรือปูนปั้นที่ประดับยอดจั่ว จั่วสันหลังคา และเชิงชาย นับได้ว่าเป็นลักษณะเด่นของเรือนไทยมุสลิม เป็นที่ประทับใจแก่ผู้พบเห็น ในความมีรสนิยมทางศิลปะที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง อาคารที่มักจะมีการประดับตกแต่งมากเป็นพิเศษ ได้แก่ อาคารทางศาสนา เรือนเจ้าเมืองและเรือนคหบดี

เอกลักษณ์ตัวเรือนที่ช่างไม้ประดับตกแต่ง ได้แก่

๑. สันหลังคา มักจะประดิษฐ์จากโลหะหรือปูนปั้น เป็นลวดลายที่ประดับทอดขนานกันไปกับสันหลังคา รูปแบบของลายมักจะเป็นลวดลายเครือเถาหรือลวดลายประดิษฐ์หรือช่างไม้อาจจะใช้ปูนปั้นตามสันหลังคา ปลายงอแบบทางเปิดทำให้อ่อนช้อย และป้องกันฝนรั่วซึมได้ด้วย

๒. หน้าจั่ว และยอดจั่ว ชาวไทยมุสลิมจะเรียกลวดลายที่ประดับยอดจั่วว่า “บุเวาะฮ์ฆุดง” เรียกบริเวณหน้าจั่วว่า “ตูแบลาเยา” ลวดลายที่ตกแต่งบริเวณนี้จะใช้วิธีฉลุไม้ หรือลายปูนปั้นประดับซึ่งคงทนถาวร ลวดลายประดับยอดจั่วอาจจะแกะสลักจากโลหะ ส่วนหน้าจั่วอาจจะเขียนลวดลายด้วยสีฝุ่น หรือดีเกิลด์ไม้ให้เป็นรัศมีแสงตะวัน

๓. เชิงชาย หรือที่ชาวพื้นเมืองเรียกว่า “ตือโปกาวา” เป็นการตกแต่งบริเวณชายคา ลายที่ใช้ประดับมักจะเป็นลายประดิษฐ์ แกะสลักจากไม้หรือสังกะสี เป็นลายเครือเถามีลักษณะโปร่ง ทำให้ตัวเรือนดูอ่อนช้อยงดงาม

๔. ช่องลมใต้หลังคา ซึ่งชาวพื้นเมืองเรียกว่า “ฉาลอ” เรือนไทยมุสลิมให้ความสำคัญกับช่องระบายอากาศ เรือนชาวบ้านมักจะปล่อยโล่ง แต่เรือนเจ้านายหรือคหบดีจะสลักไม้ฉลุให้โปร่งเป็นลายประดิษฐ์ จัดองค์ประกอบในทางตั้งเป็นลวดลายต่อเนื่องกันไป โดยปกติจะมีความสูงประมาณ ๖๐ เซนติเมตร

๕. ช่องลมเหนือประตูและหน้าต่าง รูปแบบของช่องลมเหนือประตูหน้าต่าง จะมี ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะเป็นช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้า และลักษณะโค้งเป็นรูปครึ่งวงกลม ลวดลายแกะสลักเหนือประตู อาจจะใช้ไม้แกะสลักให้โปร่งเป็นลายอักษรประดิษฐ์ ที่เลือกจากโครงการที่สรรเสริญอัลลอฮ์ เชื่อกันว่าเพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่ผู้อาศัย หรืออาจจะแกะสลักไม้เป็นลวดลายเครือเถาตามความนิยม แต่ที่ง่ายที่สุดคือลวดลายเรขาคณิต

๖. ระเบียงและลูกกรงระเบียง ซึ่งชาวพื้นเมืองเรียกว่า “ปามามูแซ” อาจจะใช้ไม้ระแนงตีสลับกันเป็นลวดลายเรขาคณิต หรือใช้ไม้แกะสลัก

๗. ดินเสาหรือตอม่อ ซึ่งชาวพื้นเมืองเรียกว่า “ปลาปะ” การหล่อดินเสานั้น ในสมัยโบราณ ใช้สลักจากแผ่นหิน ต่อมาจึงหล่อจากซีเมนต์ มักนิยมใช้ลายนูนประดับดินเสาให้ดูงาม หัวดินเสาด้านบนและล่างอาจจะทำขอบบัวลดหลั่นให้ดูงาม แตกต่างไปจากดินเสาที่หล่อออกมาใช้ในปัจจุบัน ซึ่งมักจะทำเป็นเสาปูนธรรมดาไม่ละเอียดอ่อนเท่าของเดิม

การประดับตกแต่งเรือนนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในเชิงช่างไม้ ผสมผสานกับรสนิยมและฐานะทางเศรษฐกิจของเจ้าของเรือนด้วย เรือนไทยมุสลิมที่เป็นเรือนไม้ไม่นิยมทาสี แต่ถ้าเป็นเรือนที่ใช้ฝาสังกะสี จะนิยมใช้สีเป็นสีฟ้า น้ำทะเล เป็นพื้น เชื่อว่าการทาสีทำให้ผุช้าและอมความร้อนได้น้อยกว่า และผางดงามด้วย